

PARADİGMA VE PARADİGMALAR

Süleyman GÖKSOY**

a) Paradigma

Paradigma, doğruluk ve gerçekliğin doğasına ilişkin varsayımları araştırılabilecek nitelikteki soruları ortaya koyan ve bunların nasıl yapılacağına ilişkin bir felsefi ya da çerçevesidir. Sosyal bilimciler arasında kaç tane paradigmanın var olduğuna ve bunlara ilişkin yöntemlerin nasıl sınıflandırılması gerektiğine ilişkin ortak bir anlayış yoktur (Glesne, 2015). Paradigmalar kuramı üzerine çok eleştiri yapılmıştır. Özellikle post- pozitivist bilim felsefesinde paradigmalara kuramı büyük ölçüde yanlış olarak görülmektedir (Suppe, 1974). Burrell ve Morgan (1979) dünyayı, dört temel varsayım grubu açısından incelenebilir kılacağı söylenen, yorumlayıcı/yorumsamacı, işlevselci, radikal yapısalcı ve radikal hümanist olarak dört paradigma belirlemiştir (1979). Paradigmalar arası ilişkinin doğası birbirini tamamlayıcı olmaktan ziyade muhaliftir (Evers ve Lakomski, 1991), Paradigma kavramı sosyal bilim tartışmalarında (Mastrman'ın (1977) dikkat çektiği üzere, Kuhn'un bu kavramı en az yirmi iki farklı şekilde ve fazlasıyla ölçülemez olarak kullanmıştır. (Akt. Lakomski ve Evers, 2013).

Geleneksel bilimsel görüşte bilgi edinme ve bilimsel süreç; temelde gözleme dayalıdır. Deneysel gözlem, teori oluşturma, teoriyi test etme ve gözden geçirme ile yasal ilişkiler arayışıdır. Bu anlayışı Karl Popper (1902-1994) ve Thomas Khun (1922-1996) bu geleneksel bilimsel görüşü eleştirmişlerdir (Olson, Hergenhahn, 2016). Thomas Kuhn (1922-1996) Bilimsel Devrimin Yapısı yapıtında bilime daha farklı bir açıdan yaklaşır. Khun'a göre belirli bir alanda çalışan bilim insanları, genellikle çalıştıkları alanın belli bir görüşünü kabul ederler. Ona göre, çok fazla bilim insanı tarafından kabul edilmiş görüşe paradigma denir. Paradigma görgül araştırma için genel bir çerçeve çizer. Belli bir paradigmayı kabul eden bilim insanlarının yaptıkları faaliyetler, özellikle söz konusu çerçeveye dair çıkarımların doğrulanmasından ve incelenmesinden oluşmaktadır ve bu çalışmalar üzerinde çalışılan konuya uygulanır. Şöyle ki paradigma, belli başlı sorunlara ışık tutan ve çözümlerine yönelik öneriler sunan bir bakış açısıdır. Bilim insanlarının belli bir paradigmayı tercih etmelerinin olumlu sonucu, paradigmanın odaklandığı bir dizi belirli olgunun ayrıntılı bir biçimde incelenmesidir. Belirli bir paradigmayı tercih etmenin olumsuz sonucu ise, belki de daha yaralı olan diğer paradigmatları görmezlikten gelmeleridir dolayısıyla, belirli bir paradigma tarafından oluşturulan araştırmanın derin bulgularla sonuçlanmasına rağmen genişlemesi engellenebilir. Khun'a göre bilim alanındaki yenilikler, belirli bir paradigmayı savunan bilim insanlarının savundukları görüşle çelişen olaylarla karşılaşınca ortaya çıkar. Newton'un teorisine Einstein'ın teorisinin yer değiştirmesi bu duruma verilecek bir örnek olabilir. Ona göre, bilimin gelişimi, bilimsel bir olgu olduğu kadar sosyolojik bir olgu olmasından da kaynaklanır. Duygusal müdahalelerden dolayı buna, psikolojik bir olgu olması da eklenebilir. Khun'a göre bilim (ilerlememesine rağmen), tek bir kuramsal çerçevede süregelen evrim sürecinden ziyade, siyasi devrimler gibi bir dizi bilimsel devrimle değişir. (Olson, Hergenhahn, 2016). Thomas Khun'dan (1970) önce, birçok kişi bilimin, dünyaya ilişkin bilginin birikimli yapısına katkıda bulunan bilim adamlarının üstün bireysel keşifleri yoluyla ilerlediğini düşünmüştür. Aksine Khun yoğun bir şekilde organize olmuş uzamanlar topluluğunun bilimsel gelişmelerde merkezi bir güç olduğunu iddia etmiştir. O, bilimsel araştırmayı, doğa hakkında hakikati bulmaya emin adımlarla ilerleme olarak görmekten ziyade, bilimin farklı dünya görüşlerinin taraftarları arasında bir dizi güç savaşı olarak görmeyi daha iyi olacağını öne

** Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, suleymangoksoy@duzce.edu.tr

sürmüştür. Khun'un analizi, bilimsel gerçek hakkında postmodern şüpheciliğin bir köşe taşı olmuştur. Onun bakış açısından ifade etmek gerekirse, bilimsel dil ve yapılar paradigma temelli ve paradigmaya bağımlıdır. Bu durumda bilimsel bilginin zaman ve kültürler boyunca sürekliliğini tekara sorgulamak gereklidir (Patton 2014).

Karl Popper'e (1963) göre bilimsel aktivite iddia edildiği gibi görgül gözlemlerle başlamaz. Aksine bir problemin ortaya çıkması ile başlar. Popper'e göre, bilim insanların görgül gözlemler yapması ve sonrasında bu gözlemleri açıklamaya çalışması sadece saçmalıktır. Bilimsel teori, problemin çözümüne yönelik sunulan bir öneridir. Bilimsel bir teoriyi, bilimsel olmayan bir teoriden ayıran nokta çürütülebilirlik/yanlışlanabilirlik ilkesidir. Bu ilkeye göre bilimsel teori, belli koşullar altında ne gibi şeylerin gerçekleşeceğine dair bazı tahminler ortaya koymalıdır. Bunların yanı sıra, tahminlerin hatalı olabileceği ve sonuç olarak da dayandıkları teoriyi çürütme ihtimallerinden dolayı tahminler riskli olabilir. Ona göre özneller, bilim insanlarını etkin problem çözümünden alıkoymaktadır. Dolayısıyla öznellere kesinlikle yer yoktur (Olson, Hergenbahn, 2016).

İlk çağdan günümüze kadar gerek felsefenin bir alanı olan epistemoloji (bilginin doğasını araştıran felsefe biliminin bir dalıdır), gerek psikoloji ve gerekse diğer davranış bilimleri bilginin ne olduğuna dair çok çeşitli sorular sormuş ve hala sormaya devam etmektedir. Sorulan sorular: Ne bilebiliriz? Bilginin sınırları nelerdir? Bilmek ne anlama gelir? Bilginin kaynakları nelerdir vb. Şeklindedir. Öğrenme ile ilgili çeşitli sorular beraberinde bir çok öğrenme teorisi ve çok sayıda farklı görüş/bakış açısı, paradigma geliştirilmesine neden olmuştur. Şöyle ki işlevselci paradigma, öğrenme ve çevre uyumu sağlama arasındaki ilişkiyi vurguladığından Darwin'in etkisini yansıtır. Çağırışımçı paradigma, çağırışımçılık yasaları bağlamında öğrenme sürecini araştırır. Bu paradigma Aristo ile başlayıp devam etmiş ve Locke, Berkely ve Hume tarafından da detaylandırılmıştır. Bilişsel olarak adlandırılan paradigma, bilişsel öğrenmenin doğasını vurgular. Bu paradigma, Platon ile başlayıp Dekart ve Kant ile devam ederek bugüne ulaşmıştır. Öğrenme ile ilgili bir diğer paradigma ise nörofizyolojidir. Buna göre öğrenme, idrak, düşünme ve zeka gibi nörofizyolojik bağlantıları ayırma eğilimindedir. Bu paradigma, Dekart'ın akıl ve bedeni ayırmasıyla başlayan bir araştırma çizgisinin mevcut dışavurumunu yansıtır. Ancak çoğu nörofizyolojik psikoloğun mevcut hedefi, bilişsel ve psikolojik süreçleri birleştirmektir. Bir diğer paradigma evrim olarak bilinir ve canlıların öğrenme geçmişini evrimini vurgular. Bu paradigma evrim süreçlerinin organizmaları hazırladığı bazı öğrenme türlerine hazırlayıp diğer türleri zor ve imkansız kıldığı yöntemlere odaklanır (Olson, Hergenbahn, 2016).

b) Pozitivizm ve Mantıksal Pozitivizm Paradigması

Pozitivist terim 19. Yüzyıl Fransız bilim adamı Auguste Comte tarafından ortaya atılmıştır (O'Reilly, 2005'den akt. Glesne, 2015). Birçok alanda sosyal bilimciler pozitivist yöntem ve kuramları (örneğin; geçerlilik, güvenilirlik, nesnellik, genellenebilirlik) araştırmalarında kullanmışlardır. Ancak 1930 ve 1940'larda ölçülebilir bilinen tek bir gerçeğin olduğu ontolojisine dayanan mantıksal pozitivism bir çok eleştiri almıştır. Eğer siz bir pozitivist araştırmacıysanız, insanlara tek bir gerçekliğin var olduğuna ve bu gerçekliğin ölçülebilirliğini ve belli ölçülerde bir kesinliğin olduğunu söyleyen ontolojik bir inanca sahipsiniz demektir. Bilgiye nesnel gözlemler, ölçütler ve dikkatli bir biçimde tasarlanmış deneyler yoluyla ulaşırsınız. Araştırma yönteminiz genellikle araştırılan olguyla ilgili bir kuramla başlar. Bu kurama dayalı olarak birden fazla varsayım ortaya atıp sonra bu varsayımları sizi nesnel kılacak ve deneklerin davranışlarını ve yanıtlarını etkinizden uzak tutacak biçimde hazırlanmış yöntemler yoluyla sınarsınız. Toplandığınız veriler, sayılara indirgenmiş ya da istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiş sayılabilir bilgi parçacıklarıdır. Tüm bu işlemlere nicel yöntemler olarak isimlendirilir (Glesne, 2015).

Gerçek yaşam nasıl devam etmektedir? Belirli bir ölçüde kesinliği nasıl oluşturulabilir? Kanıtlanabilir örüntüler (modeller) için inandırıcı (olası, makul) açıklamalar nelerdir? Şu ana kadar edinilen doğru nedir? Şeklinde sorulara cevap arar. Pozitivist varsayım, betimlenebilen, incelenen, açıklanabilen ve tahmin edilebilen bir dış dünyanın varlığını kabul eder (Patton 2014). Tarihsel olarak pozitivism ile en yakından ilişkili olan isim, on dokuzuncu yüzyıl Fransız filozofu Auguste Comte'tur. A. Comte ve Saint Simon, Pozitivist bir toplum bilimi

Paradigma ve paradigmlar

için araştırma yaptılar ve doğa bilimlerine özenen bir sosyal bilim tasarladılar. Dünyaya ilişkin ampirik olmayan açıklamalar sunan felsefi ve dini inançları reddetti ve güvenemedi (Pring, 2013). Zira doğruyu ve gerçeği aramak ve bulmak ve bunlar üzerine temellenmek hem bilimin hem de felsefenin temel amacıdır. Öyle olmalıdır. Aydınlanma Devrimi'nin etkisi altındaki yeni disiplinin görevi, yeni bir sosyal düzen yeni sanayi toplumuna doğru kademeli olarak gelişirken toplumun çeşitli parçaları arasındaki ilişkiyi açıklamak olacaktır. Onlara göre, doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerin görevi, akış içindeki sürekliliği açıklamak için yinelenen, azimli, sistematik örüntüleri ve tarih ötesi ve geçerli ilkeleri tanımlamaktır. Bununla birlikte Dilthey (1960) insan bilimlerinin benzersiz bir metodolojik yaklaşımı gerektirdiğini, insan olgusuna doğa bilimlerinin mantığını kullanarak kavranamaz olduğunu iddia etmiştir. İnsan eyleminin, kişilerin motivasyonları ve niyetleri tarafından yönlendirildiğini ve öznel olduğunu savunmuştur. Doğa bilimci soyut yasalar ile, sosyal bilimci ise insan aktörlerin eylemlerine yükledikleri anlam ile ilgilenir. Bireylerin motivasyonunu anlamak için uygun yöntem, empati veya anlama deneyimidir. Bu nedenle insan bilimlerinin toplamaya çalıştığı asıl veri, nesnel, atomlar ya da olaylar değil, anlamdır. Dilthey, Kantçı bilinçlilik kavramını, zihni etkileyen atomlar meselesiymiş gibi gösteren bir sansasyon olarak görüp terk etmeye yönelir. Bunu yerine deneyim kavramında ısrar eder (Akt. Barrett, Powley, Pearce, 2013). Pozitivist açıklama, sadece fiziksel dünyanın fenomenlerini değil, aynı zamanda olması gereken şekilde sosyal dünyanın bilimlerini de kucaklar (Pring, 2013).

Pozitivizm, veya mantıksal pozitivizm, aydınlanmanın bir uzantısı ve modernizmin tarafsızlık, nedensellik ve bilimsel bilginin gelişimine olan inancının bir sonucuydu. Bu felsefe bilimsel bilginin kaynağı olarak hissedilebilen gözlemleri ve bu gerçeklerden yola çıkarak erişilen sonuçları vurgulamaktadır (Giere, 1988). Metafizikle ilgili tüm önermeleri gerçekle ilişkileri olmadığından reddeder ve onları, kanıtlanabilirlik teorisinin anlam ve kanıtlayabilme aşamalarını geçemedikleri için anlamsız kabul eder (Boyd, 1991; Blumberg ve Feigl, 1948). Bu aynı zamanda bizi epistemoloji ve ontolojinin birleşmesine götürür. Mantıksal pozitivizm, insanın idrak yeteneğinden bağımsız olarak yalnızca, var olan/maddi deneyimlenebilen dünya ile ilgilenmektedir (Bechara, Van de Ven, 2013).

Klasik pozitivizm, tümdengelim mantığını kullanmaktadır. Mantıksal kurallara göre tasarlanmış kuramsal önermeler içerir (Miles ve Huberman, 2016). Bu paradigma, bilginin kuramdan akla uygun biçimde çıkarılana, ölçülebilirlikle, deneysel olarak tekrarlanabilirlikle sınırlı olduğunu savunur (Patton, 2014). Bilimin o dönemde nesnel, sistematik ve değerden bağımsız gösterilmesine rağmen, Khun bilimin düşünce ve açıklamaların kapıştığı bir savaş alanı ve kazanan fikirlerin ise büyük bir güce sahip bilim insanlarına ait olma eğiliminde olduğunu gösterdi (Usher, 1996'den akt. Glesne, 2015). Pozitivizm, ABD'de hakimiyet kazandı ve ABD II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın önde gelen gücü olduktan sonra pek çok ulusta toplumsal araştırma modeli haline geldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de federal hükümet fonlarındaki büyük ölçekli artış sırasında alınan kararlar da sosyal bilimleri pozitivist bir yöne itti. Pozitivist sosyal bilim şu şekilde özetlenebilir: Sosyal bilimin amacı yasalar keşfetmektir. Gerçeklik ampirik olarak bulunabilir. İnsanlar rasyonel düşünen bireylerdir. Bilimsel bilgi diğer tüm bilgilerden farklıdır ve üstündür. Açıklamalar normatiftir ve tümdengelimci usullama ile gelişir. Bilgi diğer araştırmacılar tarafından yinelenerek doğrulanır. Sosyal bilim kanıtları gerektirir. Sosyal bilim değerlerden bağımsız ve objektif olmalıdır. Araştırmanın nedeni, insanlar olayları keşfedebilsin ve denetleyebilsin diye doğa yasalarını keşfetmektir. Sağduyu, bilimden açıkça ayrıdır ve daha az geçerlidir. Kanıtlar, diğer kişilerin tekrarlayabileceği kesin gözlemlere dayanır. Bilginin rolü, insanların olaylara hükmetmesine ve onları denetlemesine olanak verir. Bilim değerlerden bağımsızdır ve değerlerin bir konu seçimi dışında yeri yoktur (Neuman, 2014).

Modern bilim olarak da adlandırılan pozitivistimde, bilgi o denli büyük bir kesinlik havasına bürünmüştür ki gerçeklik iddialarının çürütülmezliği ve evrenselliğini ispatlamak açısından hayati derecede önem kazanmıştır ve böylece kanıt ihtiyacı duyulmaya başlanmıştır. Kanıt ve meşrulaştırmaya duyulan bu ihtiyaç; tarafsız gözlem, mantıklı ve detaylı analiz, şeffaflık ve temsilde doğruluk ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kuramsal varsayımları sürekli kılmıştır. Kuramsal gerçekliğin doğası hususunda ampirik (deneysel) olarak doğrulanabilir ve entelektüel açıdan savunulabilir iddialar olarak görülmeye başlanmıştır. Bu açıdan kuramlar gerçekliği

sorgulamak ve gerçekliğin uygulamaya konulabilir bölümlerini ortaya çıkarmak için yararlanılan araçlardır. Bu konuyu Lewin (1995), hiçbir şey iyi bir kurmadan daha kullanışlı değildir. Şeklinde belirterek vurgulamıştır. Modern bilinç giderek kök saldıkça ve gelişip sonuçlar vermeye başladıkça bu tarz kuramsal temsiller, sorgulanmaya ve kendi kendini meşrulaştıran başlangıç noktası olmaktan çıkmıştır, tam aksine sorgulanmaya başlanmıştır (Foucault, 1970). Bu acıyan aydınlanmış eylem, kanıta dayalı, bilimsel açıdan geçerliliği kabul edilmiş olan araçsal eylemdir. Bilimsel bilgi, içsel bir ahlaki sorumluluk gözetmeksizin belirli sonuçlar elde etmek için bir takım tekniklere yönelir. Ahlaki kurallar ancak bilginin nasıl ve ne için kullanılacağı gibi konularda gündeme gelmekte, nasıl oluşturulduğuyla ilgilenilmemektedir (Simon, 1976'den akt. Tsoukas ve Chia, 2013). Mantıksal empirizmin asıl özelliklerinden biri, gözlem hükümlerinin güvenli dayanaklarının üzerine bilginin yapısının üzerine inşa edilebildiğinin tahminiydi. Ancak Kuhn'un paradigmlar yaklaşımı, özellikle deneyiciliğin sistematik bir eleştirisi olarak formüle edilmiştir ve aynı zamanda bilimsel bilginin gelişiminin mantıksal bir süreç olduğunu savunan mantıksal empiristlere ve Popperci iddialara bir karşıt sav olarak ileri sürülmüştür (Lakomski ve Evers, 2013).

Pozitivist yönelim, gerçeğin dışarıda yer aldığına ve gözlenebilir, sabit, ölçülebilir olduğuna inanmaktadır. Bu gerçeklik çalışmasıyla elde edilen bilgi, bilimsel olarak adlandırılmakta ve yasaların oluşturulmasını içermektedir (Merriam, 2013). Merriam' a (2013) göre, pozitivist ve postpozitivist desen ve uygulamalarının amacı, yordama, kontrol etme ve genellemedir. Deney, anket ve yarı deneysel türleri vardır. Gerçeklik, nesnel, dışsal, bilinen ancak tespit edilmemiştir. Aydınlanma sürecinde pozitivism ya da empirizm olarak anılan ve hala geçerliliğini koruyan bilimsel algı çerçevesi oluşmuştur. A. Comte, teoloji ve metafizik dönemlerinin kapandığını ve artık pozitivist felsefenin egemen olması gerektiğini savunmuştur. Artık var olduğu ya da olabileceği sanılan her olgu ya da ilişki ortak nesnel ölçütler ile gözlenip denenerak keşfedilmeyi beklemektedir. Bu algı nesnel dünyanın anlaşılması be kontrol altına alınmasında büyük gelişmelere kapı açmıştır. Scwartz ve Ogilvy'ye (1979) göre, pozitivist/akılcı paradigma şu özellikleri gösterir. *Gerçeklik basittir.* Evren, etkileşimsiz, kendi içinde tekdüze, farklı ve kendine özgü sistemlerin bir toplamıdır. *Hiyerarşi düzenin ilkesidir.* Sistemler en basitten en karmaşığa kadar hiyerarşik bir sırada sınıflandırılabilir. *Evren mekaniktir.* Evren saat gibi çalışan mekanik bir obje ya da bir makinedir. *Gelecek ve yön belirlidir.* Evrenin geleceği, en basit biçimiyle, önceden kestirilebilir. *Nedensellik ilkesi.* Newton'cu evrende parçalar arasında nedensellik ilişkisini biliyorsak, bu ilişkinin sonuçlarını da açıklamak mümkündür. *Değişim nicel ve birikim şeklindedir.* Sistemler birikim yoluyla gelişirler. Nitel veya sıramalı değişim çok seyrekler. *Nesnellik zorunluluktur.* Bu süreçte gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır. Gerçekliğin temel yapı taşları olan en küçük parçacıklar ve bunların davranışını yöneten bir seri güç vardır. Bu temel düzeyi ve bu düzeydeki davranışları belirleyen yasaları keşfetmek, dünyanın geleceğine ilişkin tahminlerde bulunulmasına yardımcı olur. Pozitivism nesnellığı ve indirgemeyi bir anlamda kutsamıştır. Tierney ve Poads'a (1993) göre, Pozitivizmde olgular, bu olguları çevreleyen süreç ve etkenlerinden ayrıştırılarak ve soyutlanarak nesnelleştirilmiş, daha sonra gözlenebilir ve ölçülebilir niteliklere indirgenmiştir. Böylece Pozitivizm, karmaşık toplumsal süreçleri toplumun gözlenebilir ve ölçülebilir yönleriyle açıklamayı yeterli görür. Glesne ve Peshkin (1992) de pozitivist paradigmanın genel karakteristik özellikler şu şekildedir: mekanik dünya görüşü, önceden kestirilebilirlik, genellenebilirlik, evrensellik, tek doğru, büyük söylemler, kuramlar, mükemmel bilgi, nesnelleştirme, indirgeme, ölçme, nicelleştirme, evrensel yasalar. Değer- katıksız sonuçlar ve bilginin keşfedilmesi ve ortaya çıkarılmasıdır (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Sonuç olarak pozitivistler, bilginin sınırlarının duyuların sınırları kadar olduğunu kabul ederler. Duyuların dışındaki metafizik özellikleri bilginin kapsamının dışında tutarlar. Bilimsel bilgiden başka hiçbir bilgiyi kabul etmezler. Neo-pozitivistler (mantıksal pozitivistler) ise, pozitivistlerden yararlanarak bilgiyi yalnız doğrulanabilir bilgiye sınırlamışlardır. Doğrulanamayan, günlük dilde kullanılan ve metafizik önermeleri yok anlamlı saymışlardır. Mantık ve matematiğe indirgenebilen ve doğrulanabilen bilgiyi kabul etmişlerdir (Sönmez, Alacapınar, 2014).

Yirminci yüzyılda pek çok bilim insanının çalışmaları ile olgunlaşan kuantum fiziği/meکانiği ile aydınlanma döneminin Newton fiziği bağlantılı pozitivism sınırlılıkları iyice anlaşılmıştır. Kuantum fiziği/meکانiği ile

Paradigma ve paradigmalar

sonuçların mutlak değil, ancak olasılıklı olarak algılanabileceği kabul edilmiştir. Bilimsel yöntemin tek sebep-sonuç algısı yerine, çoklu sebep-sonuç algısı hakim olmuştur. Bazılarınca bilim alanı sayılmayan toplum bilimleri artık daha rahat çalışılmaya başlanmıştır (Karasar, 2016). Bugün postpozitivizm, postendüstriyel, postmodern, postkapitalist, postyapısalcı, postgörgül olarak bilinen bütün yaklaşımların temeli 17. 18. Yüzyıllarda ortaya çıkan pozitivist paradigmatic dönüşüme dayanır. Scwartz ve Ogilvy'ye (1979) göre, pozitivism ötesi/sonrası ve akılcılık ötesi paradigmalar (aynı ölçüde modern ötesi, yapısalcı ötesi, endistriyel ötesi, kapitalizm ötesi, görgüculük ötesi paradigmalar) şu nitelikleri göstermektedir: *Gerçeklik karmaşıktır*. Değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı etkileşim bütün sistem ve olguların doğal özelliğidir. Her sistem kendine özgü bazı özellikler geliştirir. *Heterarşi düzenlidir*. Sistemler hiyerarşik ve piramitsel değil, aksine önceden kestirilemez karşılıklı sınırlılık, etkileşim ve hareketlerle belirlenen bir heterarşik düzenlerdir. *Evren holografiktir*. Evren mekanik bir yapı değil, evrende her şey, birbiri ile ilintilidir. Her parça bütünü bilgisini taşır. *Gelecek ve yön belirsizdir*. Olasılıklar bilinebilir, ancak kesin sonuçlar kestirilemez. Geleceğin belirsizliği doğanın koşuludur. *İlişkiler doğrusal (liner) değildir ve karşılıklı nedensellik vardır*. Bir sistemin parçaları arasındaki ilişkinin yönü tam kestirilemez. *Değişim morfojenektir*. Düzen düzensizlikten doğabilir. Sistemler nicel değişimlerden çok nitel değişimi yansıtacak şekilde çeşitlilik, açıklık, karmaşıklık, karşılıklı nedensellik ve belirsizlik gösterirler. *Gözlemci belirli bir bakış açısına sahip katılımcıdır*. Gözlemci gözlemden soyutlanmış ve uzak değildir. Nesnellik diye bir şey yoktur. Fakat bakış açısı vardır. Herhangi bir olguya ilişkin bütüncül anlayış ancak çoklu bakış açıları yoluyla elde edilebilir. Dolayısıyla pozitivism ötesi görüşler tek doğrunun olmadığını iddia ederler. Glesne ve Peshkin (1992) de pozitivism sonrası/yorumlamacı paradigmanın genel karakteristik özellikler şu şekildedir: Holografik dünya görüşü, önceden kestirilemezlik, durumsallık, özne merkezli, öznel gerçeklik, çoğulcu, eksik bilgi, görüş açısı, bütünsellik, katılım/yorumlama, nitelleştirme, duruma özgü bulgular, değer-katkılı sonuçlar, katılım temelli süreçler ve bilginin yorumlanabileceği ve oluşturulabileceği anlayışıdır (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Sonuç olarak pozitivismin öne sürdüğü görüşler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Gerçek bilinenin dışındadır. Gözlenebilir, ölçülebilir.
- Bir bilgi doğrulanamıyorsa anlamsızdır, araştırılmaz.
- Gerçek bir düzen içersindedir ve nesnel olarak bilinebilir.
- Genelleyicidir.
- İndirgemeci
- Neden sonuç ilişkisi yoğunluklu-doğrudan nedensellik
- Gerçekler bütüncüldür
- Nesnellik
- Düzenlilik
- Kontrol edilebilirlik
- Öngörebilme
- Hiyerarşik yapı
- Tek düzelik
- Planlılık
- Basitlik

c) Postpozitivizm (Pozitivizm Sonrası) Paradigması

Post terimi geçmişse ara vermek ve yeni düşüncelerin, uygulamaların yeniden doğması ve yeniden birleşmesi anlamına gelir (Prasad, 2005'den akt. Glesne, 2015). Postpozitivizm, bazıları tarafından daha az katı biçimdeki pozitivism anlayışını ve bazıları tarafından ise pozitivismin ilk ortaya atıldığı biçimi dışındaki her şeyi ifade etmektedir. İkinci kullanımına göre, postpozitivizmin ilk ortaya atıldığı biçimi dışındaki bütün diğer paradigmaları pozitivist düşünce biçimi olarak kabul edilmektedir (Glesne, 2015). Postpozitivizm, tümevarımsal, mantıksal, deneysel, sebep-sonuç amaçlı ve öncül teoriye dayalı deterministik bileşenlere sahiptir. Postpozitivistler sıkı bir sebep sonuç ilişkisine inanmazlar, bunun yerine muhtemel bütün sebepleri ve

sonuçları dikkate alırlar. Postpozitivizm, birtakım ortak özelliklere sahip kuram ve bakış açılarının bir sentezi olarak değerlendirilebilir. (Creswell, 2013).

Pozitivizm yıllar boyunca, doğa biliminin esas felsefi görüşü olmuştur. Pozitivizmin belirgin hatta standart görüşü, özellikleri; nesnel bilgi (gerçek) doğrudan deneyim ve gözlem ile kazanılabilir ve bu bilim için mevcut tek gerçektir. Görülmeyen ya da kuramsal olan varlıklar reddedilir. Bilim gerçeği değerden ayırır, bilim değerlerden bağımsızdır. Bilim esasında sağduyudan farklı olarak, büyük ölçüde katı kural ve süreçlerin kullanılmasıyla ortaya çıkarılan nicel verilere dayanır. Bütün bilimsel önermeler gerçeklikler üzerine kurulur. Varsayımlar, hipotezler bu gerçekler karşısında test edilir. Bilimin amacı nedensel evrensel kanunları geliştirmektir, iki ya da daha fazla şeyin bir arada ortaya çıktığı ya da bir tür ardışıklıkta deneysel düzenlemeleri bulmayı içerir. Sebep bu tür deneysel düzenlemelerin ya da sürekli keşişimin ispatlanması yoluyla kurulur. Bir olayın açıklanması basitçe genel kurallar, kanunlar ile ilişkilidir. Pozitivist bilimde araştırmacı, devamlı bir bağlayıcı bulmaya (bir değişkenin bir diğer değişken üzerinde güvenilir bir şekilde etkisinin olması) çalışır. Eğer bu bulursa bu bir kural oluşturur (Robson, 2015). Mantıksal pozitivizm geleneğinin takip edildiği araştırmalar, kavramların operasyonalize edilmesini, hipotezlerin test edilmesinde sistematik tekniklerin kullanılmasını ve deneysel bulguların kümelenmesine dayalı genelleştirme yapılmasını izlemesi yönüyle tümevarımcı ve betimleyicidir. Pozitivist anlamda modern bilim, kanun benzeri genelleştirmelerce açıklanan olguların deneysel gözlemine dayanır. Bu tür bilim anlayışıyla örtüşen yöntemler, kanıt temelli araştırma olarak isimlendirilen sofistike nicel analizlere dayalı sistematik deneysel araştırmaları gerektirir. Bu bilim anlayışı araştırma sonuçlarının gözlemciden bağımsız olarak üretilebilmesi ve üretilmesi yönüyle “nesnellik” ile kavramlaştırılır (Fry ve Readschilders, 2017).

Patton ‘a (2014, 69) göre, iki temel teorik bakış açısı sosyal bilimler alanına egemen olmuştur. Bunlar pozitivizm ve fenomenolojidir. İlki olan pozitivizmin kökeni sosyal bilimlerde on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarındaki teorisyenlerden Auguste Comte ve Emile Durkheim’e dayanır. Pozitivizm, bireylerin öznel durumlarından farklı olarak, gerçekleri veya sosyal fenomenin sebeplerini analiz eder. Pozitivizm, yalnızca doğrudan deneyimlere dayanan doğrulanabilir iddiaların gerçek bilgi olarak göz önüne alınabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, gerçek bilgi mantıksal olarak kuramlardan çıkarılabilmesiyle, işlemsel olarak ölçülmesiyle ve ampirik olarak tekrarlanabilirliğiyle sınırlıydı. Durkheim sosyal bilimcilere, insanlar üzerindeki harici etkisi bulunan sosyal gerçekleri veya sosyal olayları “şeyler” gibi göz önünde bulundurmalarını söylemiştir. Mantıksal pozitivizm, 20. Yüzyılın ilk yarısında etkili olmasına rağmen, sosyal bilim araştırması için bir temel olarak “nerdeyse evrensel olarak reddedilmişti” (Campbell, 1999’dan akt. Patton 2014). Deutscher’in yolunu takip eden ikinci teorik bakış açısı olan, fenomenolojinin felsefe ve sosyolojide uzun bir geçmişi vardır. Fenomenoloji çalışanlar, sosyal olayları katılımcıların bakış açısından anlamaya çalışır. Dünyayı nasıl deneyimlediklerini incelerler. Önemli olan gerçeklik insanların dünyayı nasıl algıladıklarıdır. Tüm bunlardan sonra kabul edilen pozitivizm sonrası (postpozitivizm), gerçeklik odaklı nitel araştırmaları da içermektedir.

Pozitivist yöntemi tehdit eden ve sistematik analizin ötesinde bilmenin yolları olabileceğini ileri süren pozitivist sonrası bir eleştiri ortaya çıkmıştır. Pozitivist sonrası akımlar, nitel analize inanma ve yöntembilimsel çeşitlenmeye dönük bir arzu taşımaktadırlar (Fry ve Readschilders, 2017) Pozitivizmin savunduğu görüşlere yapılan eleştirilerin bazıları şu şekilde sıralanmaktadır; doğrudan tecrübenin bilimsel bilginin sağlam temeli olduğu iddiası hakkındaki şüpheler. Bilimin soyut ve kavramsal varlıklarla değil sadece gözelemlenebilir olgularla ilgilenmesi görüşünün reddedilmesi. Gözlem ve teori dilin ayırt etmenin olanaksızlığı. Kuramsal kavramların “gerçekte” gözlemlendiği gibi bire bir karşılığı yoktur. Bilimsel kanunlar dünyadaki olayların arasındaki sürekli keşişime bağlı değildir. “Doğrular” ve “değerler” birbirinden ayrılamaz (Blaike, 2007’den akt. Robson, 2015).

Paradigma ve paradigmlar

Pozitivizm sonrası (postpozitivizm), pozitivizmin yönlerini de koruyarak, pozitivizme yapılan eleştirileri bir yönü ile postpozitivizm yaklaşımıyla uzlaştırmaya çalışmakta ve zamanla pozitivizmin yerine de geçmektedir. Pozitivistler, araştırmacı ve araştırılan kişinin bir birinden bağımsız olması fikrine tutunurlarken, pozitivizm - sonrası kuramcılar arasında, hipotezlerin, geçmiş bilginin ve araştırmacının değerlerinin gözlemlenen şeyi etkilediğine ilişkin kabul vardır (Reichart ve Rallis, 1994'ten akt. Robson, 2015). Yine de pozitivizm- sonrası kuramcıların nesnellik konusuna hala devam eden bir bağlılıkları vardır; bu önyargıların olası etkilerini göz önünde bulundurarak yaklaşır. Pozitivizm – sonrası kuramcılar gerçeğin var olduğuna inanırlar ancak bu gerçek, araştırmacının sınırlarından dolayı tam ve mükemmel bir şekilde bilinemez. Pozitivizm - sonrası yaklaşımlarda bulunan bazı özellikler şunlardır (Phillips ve Burbules, 2000'den Robson, 2015); araştırmada kanıtlar her zaman kusurlu ve hatalıdır. Bilgiye ulaşmak için kesin bir izne gerek olmamasına rağmen o anda sahip olduğumuz en iyi kanıtlar tarafından yönlendirilmeliyiz. Araştırma kanıtlara dayalı olarak iddiaları ortaya atma sürecidir. Rafine edilmiş veya vaz geçilmiş bilgilerin ışığındaki talepte bulunma sürecidir. Yöntemler ve sonuçlar muhtemel eğilimleri araştırmalı ve gerçeklik ve güvenilirlik oluşturulmalıdır. Araştırma, durumları açıklayan veya tesadüfi ilişkileri tanımlayan iddiaları geliştirmeyi amaçlamalıdır. Sosyopolitik faktörler (gruplar arasındaki güç ve etki ilişkileri) hangi bilginin şekillendirdiği ve hangi inançların kabul edildiği üzerinde bir etkiye sahiptir. Bilgiyi oluşturmak hem delile dayalı rasyonel etkinlikler hem de güç, siyaset ve ideolojiye dayalı sosyal bir etkinliktir. Post-pozitivistler, natüralist ve fenomenolojik yaklaşımları kullanmaktadırlar. Post-pozitivistlerin az bir kısmı, özel anlamların geçerliliğini ve önemini tartışır ve yine çok az post-pozitivist tamamen yorumlamacı yaklaşımı kullanır (Miles ve Huberman, 2016).

Campbell ve Russo'de (1999) post pozitivizm keyfi yargıların bilimde kaçınılmaz olduğunu, sosyal fenomenleri açıklamada kesinlik ile nedensellik sağlamanın problemliliğini, bilimin tarihsel olarak belli paradigmalara doğal olarak gömüldüğünü ve bu nedenle kesinlikten çok göreceli olduğunu, bütün yöntemlerin kusurlu olduğunu, bundan dolayı hem nitel hem de nicel gibi çoklu yöntemlerin üretilmesine ve kuramı test etmeye, dünyanın nasıl işlediğini anlamaya zamanla geliştirmeye ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Patton (2014) Campbell ve Russo'un bu yargısını şu şekilde örnekler; yeni bir ilaç, toplumun geneline sunulmadan önce test edildiğinde, etkisini anlamak için dikkatlice deney grubuna verilen dozu ölçmek ve ortaya çıkan etkileşimlere ve yan etkilere dikkat etmek bir deney kullanılarak seçilen desendir. Fakat konu insanların ilacı doğru kullanıp kullanmadığı ise öğrenilmesi gereken insanların içinde insanların yeni ilaç hakkında ne düşündüğü, ilacı kullanıp kullanmamalarından nasıl bir anlam çıkardıkları, ilacı deneyimlemelerinden sonra kendileri hakkındaki inançları ve etrafındaki insanların ilaç almalarıyla nasıl ilgilendikleridir. Bu yönü ile bakıldığında post pozitivizm sanıldığı aksine pozitivizmi reddetmemekte onu da içererek daha kapsayıcı, sentezci ve farklı bir boyut ve anlam içermektedir.

Postpozitivist bakış açısıyla geliştirilen bilgi, dünyada-dışarıda bir yerde- var olan objektif bir gerçekliğin dikkatli bir şekilde gözlemlenmesi ve ölçülmesine dayanmaktadır. Buna göre dünyayı yöneten kuram ve kanunlar vardır ve dünyayı anlayabilmemiz için bunların test edilip doğrulanması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece, postpozitivistlerin benimsediği araştırma yaklaşımını temel alan bilimsel yöntemlere göre, araştırmacı araştırmasına kuramla başlar, kuramı destekleyen ya da çürüten verileri toplar, daha sonra gerekli değişiklikler yaparak ek bir takım testler geliştirir. Phillips ve Burbules'in (2000) çalışması incelendiğinde, bu bakış açısının şu varsayımlara sahip olduğudur (Akt. Creswell, 2016):

- 1- Bilgi tahminidir (temelcilik karşıtıdır) mutlak doğruluğa asla ulaşamaz. Bu nedenle, araştırmanın içinde oluşturulan kanıt her zaman eksik ve hatalı olacaktır.
- 2- Araştırma, iddialar oluşturma ve bazı iddiaların daha güçlü hale gelmesi için bazı iddiaların göz ardı edilmesi ya da sadeleştirilmesi sürecidir.
- 3- Veri, kanıt ve mantıksal iddialar bilgiyi şekillendirir.

d) Postmodernizm Paradigması

Postmodernizm, felsefi olarak, modernizmin genel kabullerinden, koşullanmalarından ve yerleşmiş düşünce kalıplarından kurtulmayı öngören, her türlü bilimsel bulgu ve bilgi birikimini eleştiren ve tüm değerlerin göreceli olduğunu savunan bir yaklaşımdır. İster modernizmin bir uzantısı olarak algılsın ister ayrı ve yeni bir dönem olarak kabul edilsin, posmodern yaklaşımda işlevsel bilgi önemli görülmekte, bilginin üretim süreçlerine uygulanması esas alınmaktadır. Bu bakış açısı bilgiyi endüstrileştirmekte ve bilgi teknolojilerine bağımlı üretim anlayışının gelişmesine sebep olmaktadır. Yeni bir düşünce tarzının, yeni bir felsefi anlayışın adı da olan postmodernizme göre farklılıklar yaratıcılığın ve yeniliğin önünü açar (Gedikoğlu, 2015). Postmodernizm, ontolojik zeminin olasılıklarını reddeden söylemdir. Diğer bir ifade ile varlığın herhangi bir yönü hakkında gerçek veya doğru anlamın olması mümkün değildir, en azında mutlak anlamda değildir (Fuller, 2000'den akt. Patton 2014). Postmodernizm bilimin gerçeği üretme kapasitesini sorgulayarak bu inanca saldırmıştır. Çünkü Postmodernizme göre bilim de, tüm insani iletişimlerde olduğu gibi, sosyal olarak yapılandırılır ve dolayısıyla gerçekliği saptıran dile bağlıdır. Postmodernizm, hiçbir dilin, hatta bilimin dilinin bile, bir kişiye gerçekliği tam olarak gösterebilecek bir pencere sağlayamayacağını iddia eder. Dil kaçınılmaz şekilde ve doğal olarak onu yapılandıran toplumun ve içinde bulunduğu kültürün dünya görüşü varsayımları üzerine inşa edilir. Postmodernistler, insanların ideolojik ilgilerinden bağımsız bir gerçek olmadığından, bilginin süreksizliğinin standart olduğu ve kültürlerin değişmez çoğulculuğunun insanların sürekli yüz yüze kalmak zorunda oldukları gerçek olduğunu savunmuştur (Turner, 1998'den akt. Patton 2014).

Postmodern, bakış açısına sahip araştırma paradigması genelde postyapısal, postkolonyal, postfordist olarak da adlandırılır. Postmodern terimi belirli bir tarihi dönem, bir başka açıdan, sanayileşme ile birlikte modernliğe bir süre ara vermek anlamına da gelir. Postmodernizm bilim teknolojilerinin yayılması, küreselleşme ve ulus devletlerin parçalanması ile de anılmaktadır. Postmodernizm, keşfedilecek hiçbir evrensel gerçeğin olmadığını ileri sürer. Çünkü bütün araştırmacılar toplum tarafından biçimlendirildikleri ve araştırmalarını insanlar üzerine ya da onlarla ilgili konularda yaptıkları için bu araştırmalarda sadece yerel ya da tarihsel açıdan bazı yönleri açıklamakla sınırlı olacaklardır (Delamont, 2002'den akt. Glesne, 2015). Postmodernizmle ilgili kavramlar sosyal uyum ya da nedensellik ile ilgili sorunlardan çok çoğulculuk, parçalanma ve belirsizliktir (Prasad, 2005'den akt. Glesne, 2015). İnsan, gerçekleştirilmemiş potansiyeli bulunan, yaratıcı, dinamik bir varlıktır. İnsanın büyük bir iradesi vardır ve tüm yapılar yanılısamdır. Toplumsal gerçekliğin özü, bilimsel ya da bürokratik usullama biçimlerinden üstündür. Hiçbir açıklama daha doğru değildir; onları kabul edenler için hepsi doğrudur. Daha önceki bilgilerin hiçbir özel değeri yoktur; eğlendirici olabilir ya da kişisel zevk verebilir. Değerler araştırmaya içkindir, ama tüm der konuları eşittir (Neuman, 2014).

Postmodern akım, sosyal bilimler alanında, genellikle çağdaş anti-bilim (bilim=pozitivizm) tutumunun en radikal çeşidi olarak tasvir edilmektedir. Bu perspektifin uç olarak adlandırılmasına neden olan şey, Kuhn'un paradigmalara göreceli de olsa bir deneysel ispat kavramını savunurken, postmodernist kuramcılarının, Kuhn'dan daha ileri giderek deneysel ispat fikrini tamamen reddeden Rorty'i (1980) takip etmeleridir. Sonuç olarak, dünyada gerçek bir şeyi temsil etme aracı olarak kuram kavramı yok olmaktadır. Bu yüzden Kuhn'cu paradigmalardan postmodernizme doğru olan yön değişimi; çoklu gerçekliklerden hiç var olmayan bir gerçekliğe olan yön değişimidir (Akt. Lakomski ve Evers, 2013). Diğer bir taraftan ise postmodern dönem, akılcılığın, anlamlılığın ve kültürel sezgiciliğin çoğulculuğunu desteklemektedir. Bu, sosyal normların evrenselci açıklamasını reddeden bir zihniyet yapısını temsil etmektedir (Scherer, Patzer, 2013).

Postmodernizm, pozitivizmin kesinliğe yaptığı vurguya anti- metafiziksel yaklaşımına, hissedilebilen gözlemleri baz almasına ve modernistik değerlerine karşı çıkar (Alvesson ve Deetz, 1996; Dallmayr 1987; Sim, 2001). Postmodernizm, gerçeği sosyal bir ortamda olmuş ve teori yüklü olarak kabul eder. Postmodernizmin, bilimin nesnellliğini ve tartışmasız rasyonel temelini herhangi bir ayrıcalıklı yolla bilgi elde edilmesini inkar eden temel karşıtı bir duruşu da vardır. Olguların esasını ve bunlar altında yatan nedensel mekanizmaları reddeder. Postmodernizm, epistemolojinin esasını yani bilimsel araştırmalara temel teşkil eden ve yön veren kendi kendini doğrulayan ya da kendi kendini kanıtlayan ilk ilkeleri reddeder. Postmodernizm, bireysel ve sosyal dünyaya ulaşmamızı sağlar. Bireysel dünya kendi kişisel düşüncelerimizden, duygularımız ve inançlarımızdan

Paradigma ve paradigmlar

oluşur. Bu dünyayı deneyimleriz ve oluşumuna katılırız. Postmodernizm, bilginin üst üste eklenerek büyümesini ve her şeyi kapsayan teorileri veya söylemleri reddeder. Bilgi, kendi kuralları, yapısı ve değerlendirme kriterleri olan çeşitli aşamaların sonucu olarak görülür (Akt. Bechara, Van de Ven, 2013). Eğitim açısından postmodernizm, tüm çocuklara aynı müfredatı sunup sunmamaya kara verme problemini ele alır. Eğitimi, bu yönü ile tüm çocukların birkaç seçkin tarafından oluşturulmuş kriterlerce belirlenmiş bir yapı olarak görür (Noddings, 2016).

Postmodernizm, felsefe, bilgi kuramı, dinbilim, dil çalışmaları, psikoloji, etik, sanat, mimari ve feminist çalışmaları kapsayan, çok çeşitli alanların kesiştiği geniş bir kuramdır. Atkinson, 2002'den akt. Glickman, Gordon, Ross-Gordon, 2014), postmodernizmin özelliklerini şu şekilde özetlenmektedir: Kesinlik ve kararlılığa direnç, gerçek, bilgi ya da yöntemlerin belirlenmiş kavramlarını reddetme, karmaşıklık, açıklık eksikliği ve çeşitliliğin kabul edilmesi, öznellik, aykırılık ve gizli alay (ironi) gerçekliğinin kabul edilmesi, felsefe veya ahlaka ilişkin geleneklere saygı duyulmaması, kasıtlı olarak sayılı ve önkoşulları sarsma niyeti, düşünce tarzlarında sınır veya sıradizine katlanmayı reddetme, ya/ya da gibi durumları tanımlayan ikilinin bozulması.

Postmodernizm kuramı, en iyi şekilde neye karşı olduğu tartışılarak anlaşılabilir. En önemlisi, üst- anlatılara karşı olmasıdır. Üs anlatı bütün insan etkinliklerini kapsayan ve insan bilincinin doğal önceliği, toplumda refahın adil dağılımı ve ahlaksal gelişimin kararlı yürüyüşüne, rehberlik etmeye çalışan bir şey olarak tanımlanır. Postmodernizm, bu geniş kategorinin bir parçası olan –izmlerin birçoğuna aykırı durma anlamına gelen karşı modernizmdir. Postmodernizm şunları kapsar: Karşı özcülük, doğal insan doğası diye bir şey olmadığını savunur. Olduğumuz her şey, tarihimiz ve kültürümüz tarafından biçimlenmiştir. Karşı gerçekçilik, insan aklının gerçeklik olarak kabul ettiği dışsal hiçbir gerçeklik olmadığı anlamına gelir. Karşı temelcilik, doğruluğu tartışılmayan hiçbir temel bilgi veya inaç olmadığını savunur. Karşı indirgemecilik, parçalarını çözümlenme yoluyla bütünü anlamayacağını veya açıklanamayacağını savunur (Glickman, Gordon, Ross-Gordon, 2014).

Postmodernizm, kültürlerin türdeş olmadıklarını savunur. Dolayısıyla belirli kültürler içerisindeki birey ve grupların farklı bakış açıları, inançları, değerleri, ilgileri ve gereksinimleri vardır. Postmodernizm, bilginin toplumsal olarak belirli bir zamanda, belirli bir bağlam içerisinde yapılandırıldığını; bunun sonucu olarak da bilginin zamanla ve bir bağlamdan diğerine değiştiğini savunur. Bireyler ve gruplar farklı bakış açılarına sahip oldukları için herhangi bir karmaşık olgu hakkında tek bir gerçek yoktur. Daha doğrusu birden çok gerçek vardır. Bilgi gibi gerçek de değişen koşullar sonucunda değişebilir. Postmodernistler, sorunları anlama ve çözüm geliştirmenin birçok yolu olduğunu savunurlar. Sorun çözme süreci, farklı birey ve grupların fikirlerini sentezleyerek alternatif bakış açılarına dikkate almalı ve seçmeci (eklektik) bir yaklaşım içinde olmalıdır. Postmodernizm, içeriden veya dışarıdan uzmanların sorunları belirleme ve çözüm fikrini de reddeder. Bağlam, oyuncular ve koşullar kültürden kültüre, tek bir kültür içinde farklı durumlar arasında bile büyük ölçüde değişir. Bu nedenle sorunları belirlemek ve çözüm için gereksinim duyulan uzmanlık belirli kültür ve durumlara özgüdür. Postmodernistlere göre, değişim büyük olasılıkla bireysel ve işbirlikçi çabaların birleşmesi sonucunda gerçekleşir. Ancak değişim her zaman öngörülebilir değildir. Ayrıca değişimin değeri her zaman görecelidir. Gelişme ve değişim çabasının etkileri öngörülemez olacaktır. Bir kültürde gelişme olarak algılanan değişim, bir diğerinde gelişme olarak algılanmayabilir. Postmodernizm, eğitimcilere kendi kendine çalışma ile kazanılan bilginin toplumsal olarak yapılandırıldığını; birden çok bakış açısı, değerler ve deneyimleri özendirerek ve birleştirerek en iyi şekilde geliştirdiğini anımsatmaktadır (Glickman, Gordon, Ross-Gordon, 2014).

e) Yorumbilim/Yorumlamacı/Yorumsamacı Paradigma

Yorumbilim, insan davranışlarının/eylemlerinin veya ürün üretiminin altında yatan ve anlamları yorumlamayı mümkün kılan koşullar nelerdir? İnsan davranışının gerçekleşmesini sağlayan veya oluşturan bir ürünün anlamını yorumlamaya izin veren koşullar nelerdir? Şeklindeki soruların cevaplarını arar. Modern deneycilik bağımsız bir gerçekliğin doğru temsili olarak bilgi anlayışı üzerinden ilerliyordu ve neredeyse sadece bilimsel

bilginin geçerliğini kurma konusu ile ilgileniyordu (Schwandt, 2000'den akt. Patton 2014). Öte yandan, yorumbilim bir yorumu her zaman kesinlikle doğru veya gerçek olabildiği iddiasına meydan okudu. Bazı anlaşmaların belirli bir zaman ve yer için anlam kazandığı ve sadece uzlaşmacı topluluğun doğrulamasına dayalı olarak anlamın oluşturulduğundan hareketle, bir metnin anlamı onu yorumlayan topluluğunun uzlaşısı ile oluşturulur (Baton, Hamilton ve İvaniç, 1999'den akt. (Patton 2014). Dolayısıyla yorumbilim, nesnelere anlamının sadece belirli bakış açılarından, belirli yönlerden, belirli alışkanlıklardan veya durumsal bağlamlardan hareketle yorumlanabildiğini savunur (Patton 2014).

Yorumsamacı yaklaşımın uzun bir tarihi bulunmaktadır. Dilthey'in (1911/1977) insanların söyledikleri ve yaptıklarının doğal ve fiziksel bilimin yöntemleriyle analiz edilemeyeceği yönündeki tezi, ilgili yaklaşımın kavramsal bakış açısını tanımlar niteliktedir. İnsan etkinlikleri bir metin-anlamın farklı katmanlarını açıklayan sembollerin bir bileşimi- olarak görülür. Bir metni nasıl yorumlayabiliriz? Dilthey ve fenomenologlara göre anlam, kişinin araştırdığı olayla bütünleşmesi ve onu bütünüyle kavramasıyla oluşur. Sosyal etkileşimcilere göre ise anlam, grup eylemlerinin ve etkileşimlerin anlaşılmasıyla ortaya çıkar. Her iki durumda da anlam, hem sosyal aktörle hem de araştırmacı tarafından ortaya çıkarılır. Bütün yorumlamacılar, araştırmacının yaptığı araştırmadan bağımsız olmadığını savunurlar. Onlara göre araştırmacının kendi görüşü, kanaati ve kavramsal yönelimleri vardır ve belirli bir zaman diliminde belirli bir kültürün üyesidir (Miles ve Huberman, 2016). Yorumlayıcılık, gerçeğin sosyal olarak inşa edildiğini varsaymaktadır. Ona göre gözlenebilir tek bir gerçek yoktur. Bunun yerine çok sayıda gerçek ya da tek bir olayın farklı şekillerde yorumlanması vardır. Yapısalcılık genellikle yorumlamacılığın yerine kullanılan bir kavramdır. Yorumlayıcı ve sosyal yapısalcılığın yanı sıra fenomenoloji ve sembolik etkileşimcilik de öne çıkmıştır. Patton'a (2012) göre (akt. Husserl, 1993) fenomenolojiyle, insanların olguları nasıl tanımladığının ve duyuları aracılığıyla onları nasıl algıladıklarının çalışmasını kastetmektedir. Algı ve anlamları da dikkate alarak oluşturduğu en önemli felsefi varsayım ise, sadece deneyimlerimizden öğrenebileceğimizdir. Bir kişinin sahip olduğu tecrübe, deneyimin yorumlanma şeklinden oluşur (Akt. Merriam, 2013)

Yorumlamacılıkla ilgili düşünceler Yunan ve Roma felsefelerine kadar uzanmakla birlikte Alman bilim adamı Immanuel Kant'ın çalışmaları ile ortaya çıkmış, Wilhelm Dilthey, Max Weber, Edmund Husserl ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. İdealistler olarak adlandırılan bu filozoflar, dünyanın kendisini tanımlayanlardan bağımsız olarak var olduğuna inanan realistlerin tersine dünyanın akıl ya da düşüncelerden bağımsız var olamayacağına inanmaktadırlar. Bir idealist doğal ve sosyal dünyanın gerçekdışı olduğunu ya da var olmadığını tam anlamıyla kabul etmese de dünyanın doğrudan anlaşılacağına inanır. Dünya daima akıl yoluyla yorumlanır (Schwandt, 2007'den akt. Glesne, 2015). Yorumlayıcı açıklamanın amacı anlayışı büyüttür. Bunda bir olayın ya da pratiğin anlamı onu belirli bir toplumsal bağlama yerleştirerek keşfetmeye çalışılır. Toplumsal dünyanın işleyişini kavramaya ya da zihinsel olarak anlamaya ve aynı zamanda bir şeye dair bir içgörü edinmeye yada dünyayı başka birinin gözünden görmeye, ötekilerin mantığını ve olaylara bakışını anlamaya çalışır. Çok az pozitivist onu tamamıyla bilimsel olarak görür. Yorumlamacı yaklaşım, bağlama duyarlı olan, ötekilerin dünyayı görme biçimlerinin içine giren ve insan davranışlarına dair yasaya benzer kuralları test etmekten çok empatik bir anlayışı sağlamakla ilgilenir. Bilgi ötekilerin yaşam dünyalarını ve deneyimlerini empatik olarak kabul etmemize ve paylaşmamıza yardım eder. Değerler toplumsal yapının ayrılmaz bir parçasıdır; hiçbir grubun değeri yanlış değildir, yalnızca farklıdır (Neuman, 2014).

Yorumsamacı bir anlayış, özenli olup araştırmacı tarafından betimlenmektedir (Miles ve Huberman, 2016). Yorumsamacılara göre, örgütsel fenomenlerde içkin olan bağlamsallık yönünün önemini ortaya çıkarmak açısından bağlamsal sorgulama biçimleri kullanılmalıdır. Kişilerin inanç ve istekleri sadece eylemlerine bakılarak anlaşılır. Kişiler, ikinci dereceden ve bağlam bağımlı çok farklı istek ve inançlara sahip olabilirler. Dolayısıyla kişinin inanç ve istekleri ile durum ve koşullar bir bütün olarak ele alınmalıdır. Başka bir deyişle, bağlamcı ya da yorumsamacı veya yapılandırmacı epistemolojiye göre çevre, toplumsal yargılar ve onu tanımlamak üzere seçilen dilden bağımsız olarak düşünülemez (Tsoukas ve Chia, 2013). Kuhn'un gördüğü gibi, dünyayı anlamamanın kuramsız bir yolu yoktur ve bunu başarabilmek için de ihtiyacımız olan şey,

Paradigma ve paradigmlar

deneyimlerimizi yorumlamaktır (Lakomski ve Evers, 2013). 18. Yüzyıl Alman Filozofu Fredrich Schleiermacher, göre, yorumsama; bilimin pozitif bilgiden farklı olan meşru bir yoldur. Ona göre anlam, bir birinden ayrılmış tek tek parçalar aracılığıyla başarılmayacak bir eylemdir. Bir metnin anlamını kavramak daha geniş bir bağlama bağlıdır. Yorumlama, parçalar ve bütün arasından ileri-geri döngüsel bir harekettir (Barrett, Powley, Pearce, 2013). Ingold'a (2000) göre, sosyokültürel uygulamalar ve ilişkiler bireysellikten önce gelir. Her birey özünde, tarihsel gelişim içinde şekillenmiş ilişkilerin sosyokültürel odağıdır; öyle ki kimliğini ve karakteristik özelliklerini diğer bireylerle bir araya geldikten sonra kazanmıştır (Akt. Nayak, Chia. (2013). Yorumsamacı paradigmlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Durumsallık
- Genellenemezlik
- Değerlerin merkezde olması
- İzafilik, görecelik
- Belirsizlik, karmaşıklık kararsızlık
- Büyük anlatılara karşı çıkılması
- Her şeye kuşku ile bakmak
- Evrensel gerçeklere kaşı olma
- Gerçekler karmaşıktır, tek değildir.
- Gerçek insan dışında değildir.
- Şüphencilik
- Salt gerçeğin reddi
- Çevre ve kültüre önem verme
- Benzerliklerin değil farklılıkların öne çıkması
- İndirgemeciliğe karşı
- Gerçekler dinamiktir. Zaman, toplum ve mekana bağlıdır.
- Karmaşıklık
- Çoklu anlamlar
- Belirsizlik
- Tek gerçeğin olmaması
- Birliktelik
- Öngörememe, kestirememe
- Çeşitlilik
- Değişkenlik
- Geleceğin planlanamaması
- Nesnellığe karşı olma
- Tutarsızlık
- Doğrusal olmama

Sonuç

Her paradigma, diğer paradigmalardaki kuramları ve yaklaşımları etkilemiştir ve etkilemeye devam edecektir (Glesne, 2015). Pratikte, çok az toplumsal araştırmacı bir yaklaşımın tüm parçalarını kabul etmektedir (Neuman, 2014). Her bir yaklaşımdan alınarak elde edilen bir sentezleme söz konusudur. Yorumsamacılar durum, kültür, gruplar, toplum ve şartları genel olarak bağlam olarak adlandırmaktalar ve tüm bunları bireyin dışındaki ontolojik varlıklar olarak ele almaktadırlar. Pozitivizm için, nedensel ilişkiler ölçülebilir ve gözlemlerle izlenebilir alanla sınırlıdır. Bu yönüyle kısmen realizm felsefesi (olayların ve deneyimlerin altındaki yapılar ve işleyişler tarafından tetiklendiği bir dış dünyanın varlığını kabul eden, (Bhaskarü 1975'den akt. Patton 2014) izlerini de taşır. Postmodernizm ve eleştirel realizm için ise nedensel ilişkiler sadece gözlenebilir değil, birbirleriyle ilişkide bulunan ve birbirlerini etkileyen sosyal ve kişisel/düşünsel olguları da kapsar. Bu yönüyle de günlük deneyimlere dayanan sağduyulu realizmden izler taşır. Doğal olarak her bilim felsefesi kısmı ve geçici bir

bakış açısı sağlar. Her felsefe, nedensel açıdan aktif olanlar ve aktif olmayanlar olarak, değişik bölgeleri, parçaları ve alanları vurgular (Bechara, Van de Ven, 2013). Merriam'a (2013) göre, postmodern ve postyapısalcı desen ve uygulamalarda amaç, yapı sökülmesi/bozumu, sorunsallaştırma, soru sorma ve engellemedir. Koloni sonrası, postyapısalcı, postmodern gibi türleri vardır. Gerçeklikle ilgili gerçekten o orda mıdır? Sorularını sorar. Pring, 'e (2013) göre, pozitivizmi toptan reddetme tehlikesi, aslında çok verimli olduğunu kanıtlanmış bir eğitim araştırma geleneğini reddetmek olabilir. Siyasi, aritmetik, özellikle cinsiyet, etnik köken ve sosyal sınıf ile ilişkili, özellikle sabit veri toplama ile ilişkili ve sonraki performans ve başarı ile ilgili bu tür verilerin korelasyonunu keşfetmeyi gerektiren nicel bir araştırma geleneği ile bağlantılıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Adams, J.S.(1965). Inequity in Social Exchange, in L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, vol.2 (New York. Academic Press).
- Arslanoğlu, İ. (2018). *Eğitim felsefesi*, Ankara, Nobel Yayınları 2. Baskı.
- Barrett, F. J, Powley, E. H., Pearce, B. (2013). *Hermenötik (Yorumsama) Felsefe ve Örgütsel Teori. Felsefe ve Örgüt Teorisi* (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 181-215.
- Bechara, J. Ve Van de Ven, A. H. (2013). Karmaşık Örgütsel ve Yönetimsel Problemleri Anlamak için Farklı Bilim Felsefelerini Kullanmak. *Felsefe ve Örgüt Teorisi* (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 345-360.
- Bloom, B. S. (1995). *İnsan nitelikleri ve okulda öğretim. (Çeviren Durmuş Ali Özçelik)*. İstanbul: MEB Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Borich, G., D. (2014). *Etkili Öğretim Yöntemleri. 8 Baskı. (Çeviri Editörü: Bahaddin ACAT)*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Christensen, L., B., Johnson, R., B., Turner, L. ,A. (2015). *Araştırma yöntemleri, desen ve analiz. (Çev. Ed. A. Aypay)*. Ankara: Anı Yayınları.
- Colquitt, J.A. (2001). On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure, *Journal of Applied Psychology*.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni. (Çeviri Ed. Selçuk Beşir Demir)*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları. (4. Baskı).
- Edmonds, R., E. (1986). *Programs of school improvement. Educational Leadership. 4-11*, Erlbaum,
- Eisenberger, J. (2005). *Self-efficacy: Raising the bar for all students*. Larchmont, NY: Eye on Education.
- Fraenkel, J.R., Wallen, N. E., Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. Published by McGraw-Hill, a business unit of The McGraw-Hill Companies, Inc., 1221 Avenue of the Americas, New York, NY
- Fry, Brain R. ve Readschilders, Jos C, N. (2017). *Weber'den Waldo'ya kamu yönetimi (Çeviri editörü.Oktay KOÇ)*. Ankara, Anı Yayıncılık.

Paradigma ve paradigmlar

- Gedikoğlu, T. (2015). Liderlik ve okul yönetimi. Ankara: Anı Yayınları.
- Gist, M., E ve Mitchell, T., R. (1992). Self- Efficacy: A Theoretical Aznalysis of Its Determinants and Malleability. *Academy of Management Review*, 17 (2), 183-211.
- Glesne, C. (2015). Nitel araştırmaya giriş. (Çeviri Editörleri Ali, Aksoy, Pelin Yalçinođlu). (5. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Glickman, C. D., Gordon, S. P., Ross-Gordon, J. M. (2014). Denetim ve öğretilsel liderlik, gelişimsel bir yaklaşım. (Çeviri Ed. Mualla Bilgin Aksu, Esmahan Ağaoğlu). Ankara, Anı Yayınları.
- Goodman, P.S. (1974). An Examination of Referents Used in the Evaluation of Pay. *Organizational Behavior and Human Performans*, October.
- Greenberg, J. (1989). Cognitive Reevaluation of Outcomes in Pesponse to Underpayment Inequity, *Academy of Managment Journal*, March.
- Greenberg, J. (2011). *Behavior in Organizations*, 10TH Ed.Upper Saddle Riđver, NJ: Prentice Hall,
- Hill, P. (2000). Good schools for big-city children, Research Paper Published by the Brookings Institution, Washington, DC; November.
- Holt, R. ve Sanderg, J. (2013). Fenomenoloji ve Örgüt Teorisi. Felsefe ve Örgüt Teorisi (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 215-251.
- Jeanne Ellis, Ormrod (2014). *Human Learning/ Öğrenme Psikolojisi*. (Çeviri Editörlüğü Mustafa BALOĐLU). Ankara, Nobel Yayınları 6. Baskı
- Kantowitz, B. H., Roediger, H. L., Elmes, D. G. (2017). *Deneysel psikoloji* (Nurhan Er, Yalçın Akın Duyan). Ankara: Nobel Yayıncılık (9. Baskı).
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi –Kavramlar, İlkeler, Teknikler-*. 22. Baskı Ankara: Nobel Yayınevi.
- Katzenmeyer, M. Moller, G. (2013). Uyuyan devi uyandırmak. (Çeviri Editörlüğü Servet ÖZDEMİR). Ankara, Nobel Yayınları 3. Baskı.
- Krabi, K.(2005). Concepts of Learning In Estonian Teacher Education. Old and New Worlds of Adult Learning. (Ed. Agnieszka Bron, Ewa Kurabtowicz, Henning Salling Oteseb, Linden West). *Wydawnictwo Naukowe Dolnoslaskiej Szkoły Wyzszej Edukacitwp We Wrocławu*. 175-185.
- Lakowski, G. ve Evers, C. W. (2013). Analitik Felsefe ve Örgüt Kuramı: Felsefi Problemler ve Bilimsel Çözümler. Felsefe ve Örgüt Teorisi (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 22-54
- Leventhal, G.S.(1980). What Should Be Done With Equity Theory? New Approaches to the Study of Fairness in Social Relationships. İn K. Gergen, M. Greenberg. And R. Willis (eds.) *social Exchange: Advances in Theory and Research* (New York: Plenum,
- Locke E., A.ve Latham, G., P.(2002, Bulding a Practically Useful Theory of Goal Setting and Task Motivation. *The American Psychologist*, 57, No.9.

- Maurer, R. E. (1985). Elementary discipline handbook: Solutions for the K-8 teacher. West Nyack, NY: The Center for applied Research in Education.
- Merriam, Sharan, B. (2013). Nitel araştırma. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). Nitel veri analizi. (Çeviri Ed. Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy). Ankara: Ankara Pegem A Akademi. (2. Baskı).
- Miner, J., B. (2008). Organizational Behavior 5: From Unconscious Motivation to role Motivated Leadership, New York: M.E. Sharpe.
- Nayak, A. Ve Chia. R. (2013). Düşüncenin Dönüşümü ve Ortaya Çıkışı. Felsefe ve Örgüt Teorisi (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 181-215.
- Neuman, W., L. (2014). Toplumsal araştırma yöntemleri I. (Çeviren Sedef Özge). (7. Basım). Ankara: Yayıncı.
- Noddings, N. (2016). Eğitim felsefesi. Ankara: Nobel Yayınları (3. Basımdan Çeviri).
- Olson, M. H., ve Hergenhahn, B.R. (2016). Öğrenmenin kuramları. (Çeviri Ed. Mustafa Şahin). Ankara: Nobel Yayınları (9. Baskı).
- Öner, N. (1995). Felsefe yolunda düşünceler. İstanbul: MEB, Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Patton Michael Quinn (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (Çeviri editörleri. Mesut Bütün, Selçuk Beşir DEMİR). Ankara, Pegem A Akademi. ss. 69.
- Pring, R. (2013). Eğitim araştırmaları felsefesi (Çev. Ed. Dinçay Köksal). Ankara: Nobel Yayınları. (2. Baskı).
- Pritchard, A. (2015). Öğrenme yolları. (Çeviri Ed. Mustafa Çevikbaş ve Seher Çevikbaş). Ankara: Nobel Yayınları (3. Baskı).
- Robson, Colin (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. (Çeviri editörleri. Şakir ÇINKIR, Nihan DEMİRKASIMOĞLU) Ankara, Anı Yayıncılık.
- Scherer, G. S. Patzer, M. (2013). Rölativizm ve Evrençiliğin Ötesinde: Habermas'ın Söylem Etiğine Katkısı ve Söylem Etiğinin Kültürlerarası Etik ile Örgüt Kuramı Üzerindeki Olası Etkileri. Felsefe ve Örgüt Teorisi (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 155-180.
- Schlechty, P. C. (2005). Okulu yeniden kurmak. (Çeviren Yüksel Özden). (1.baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Schunk, D. H. (2014). Öğrenme teorileri. (Çeviri Ed. Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Yayınları (5. Baskı).
- Senge, P.M, Cambron, N., McCabe, Lucas, T., Smith, B., Dutton, J. ve Kleiner, A. (2014). Öğrenen okullar. (Çeviri Editörü: Münevver Çetin). Ankara: Nobel Yayıncılık (2. Baskı) .
- Servigiovanni, T., J. (2015). Ahlaki liderlik (Çeviri Semra Kıranlı Güngör). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Shaw, J.C. E. Wild, and J.A. Colquitt, (2003). To Justify or Excuse? A Meta-analytic Review of the Effects of Explanations, Journal of Applied Psychology.
- Slavin, E. R. (2013). Eğitim Psikolojisi (Çeviri Editörü: Galip Yüksel) Ankara, Nobel Yayınları 10. Baskı. 115-137
- Sönmez, V. (1996).Eğitim felsefesi, Ankara: Pegem A Akademi. (4. Baskı).
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2014). Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları. (3. Baskı).
- Tsoukas, T. ve Chia, R. (2013). Felsefenin Örgüt Kuramındaki Yeri ve Önemi, Felsefe ve Örgüt Teorisi (Edt. Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, Çeviri Ed. İbrahim Anıl). Ankara: Nobel Yayınları. (1. Baskı). 1-22.
- Walster, E., and Walster, G. W., Scoot, W.G. (1978). Equity: Theory and Research, Boston Allyn And Bacon)
- Woolfolk, A. E. (1990). Educational Psychology. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Paradigma ve paradigmlar

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara; SeçkinYayıncılık.